

*О.А. Хомерікі, д-р соц. н.,
Л.І. Лясота, к.політ.н., доц.
(Національний авіаційний університет, Україна, м. Київ)*

Міжнародний тероризм як загроза авіаційній безпеці

Аналізується поняття міжнародний тероризм як соціально-політичне явище, його основні ознаки, причини відтворення та проблеми безпеки цивільної авіації.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть тероризм трансформувався у транснаціональне системне явище, яке може стати причиною системної кризи глобального рівня. Мова йде саме про феномен міжнародного тероризму, який в умовах глобалізації, виходить за межі національного рівня і може перетворитись на новий виклик для всього людства. Причини виникнення цього феномена, динамічність розповсюдження, ескалація технічного фактору стало предметом серйозних досліджень та багаточисельних наукових дискусій.

Під тероризмом слід розуміти злочинне діяння, що полягає в застосуванні протиправних дій або в загрозі їх застосування відносно окремих осіб, групи осіб, матеріальних або нематеріальних об'єктів, що супроводжується залякуванням населення і навмисним створенням обстановки страху, пригніченості, напруженості з метою ухвалення рішень, вигідних для терористів, що характеризуються підвищеною суспільною небезпекою і публічним характером здійснення [1]. При цьому типи мотивацій терористів можуть бути різними: політико-ідеологічними (досягнення певних цілей у політичній боротьбі або у боротьбі за певну ідею); корисними як прагнення отримати матеріальні блага; емоційними, психопатологічними. Політико-ідеологічні мотивації, у свою чергу, можуть бути соціально – політичними, національними (сепаратистськими) і релігійними (фундаменталістськими).

У Законі України “Про боротьбу з тероризмом” від 20 березня 2003 р. № 638-IV тероризм трактується як суспільно небезпечна діяльність, яка полягає в свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення і органів влади або здійснення інших посягань на життя або здоров'я ні в чому не винних людей або загрози здійснення злочинних дій з метою досягнення злочинної мети [2].

В енциклопедичних словниках міжнародний тероризм визначається як злочин насильницького характеру, що має міжнародний резонанс і який направлено на залякування чи нанесення шкоди окремим особам чи людству в цілому задля досягнення своїх цілей, з права, політичних.

Найбільш характерними ознаками сучасного тероризму дослідники визначають: особливі методи терористичної діяльності, у тому числі, застосування насильства; знищення (пошкодження) майна або загроза заповідання небажаних наслідків; публічність, гласність, пропагандистський характер терористичних акцій; безпосереднє нанесення шкоди інтересам одних суб'єктів, а метою суспільно-небезпечих дій є примушення до певної

поведінки в інтересах терористів, інших осіб; тероризм спрямований проти переважаючих за потужністю державних машин; підвищена суспільна небезпека.

Таким чином, тероризм – це систематичне використання крайнього насильства та загрози насильства для досягнення публічних та соціальних цілей. Терористический акт демонструє суспільству безсилля влади; створює прецеденти активної непокори та силового протистояння владі; активізує опозиційні владі сили та настрої; наносить шкоду економіці, знижує інвестиційну привабливість країни, псує її імідж, знижує потік міжнародних туристів; підштовхує країну до радикалізації політичного курсу.

Серед різноманітних соціальних процесів, які детермінують широкі масштаби застосування насильства, в тому числі у формі тероризму, варто назвати прогресуюче загострення соціально-економічної диференціації й нерівності в різних країнах і регіонах світу; подальше наростання дисбалансу інтересів, потреб та цінностей між державами і народами; поширення тенденцій диктату й подвійних стандартів у практиці міжнародних відносин; становлення національного й релігійного екстремізму як політичного чинника міжнародного життя; зниження рівня контролю за доступом до новітніх технологій виробництва зброї масового ураження; посилення інформаційно-психологічної агресії проти населення й урядів країн світу; загострення процесів духовної деградації суспільства [3].

Інші дослідники у якості основних умов виникнення тероризму в сучасних умовах визначають: по-перше, формування інформаційного суспільства, тому що терористичний акт потребує загальнонаціональної, або глобальної аудиторії. По-друге, виникнення тероризму пов'язано з природою технології, техногенне середовище стає більш складним та вразливим. Наступна причина пов'язана з розмиванням традиційного суспільства і формуванням модернізаційного, орієнтованого на ліберальні цінності. Теракти свідчать про неможливість влади гарантувати життя, здоров'я та спокій громадян, тобто влада є відповідальною за це. В цьому полягає сутність політичного шантажу, який використовують терористи. Четвертою умовою є реальні історичні проблеми, які виникають у ході історичного розвитку, тобто сепаратистські та національно-визвольні рухи, а також релігійні, етнічні, ідеологічні конфлікти [4].

Сучасний міжнародний тероризм, об'єднуючи ідеології вкрай радикальних течій, культивує насильство й знецінює людське життя як найвищу цінність. Він являє собою складне системно-соціальне явище, яке формується на міжнародних зв'язках терористичних угруповань як однієї, так і декількох країн, а також за участю представників окремих держав. Системність міжнародного тероризму є визначальною його рисою і передбачає обов'язкове формування відповідної ідеологічної оболонки; організованість; професіоналізм; наявність інфраструктури забезпечення й відтворення терористичного потенціалу (фінансового, матеріально-технічного, бойового, пропагандистського, кадрового та ін.).

Цивільна авіація у силу свого функціонального значення, а також певної вразливості, є досить привабливою для оперативної діяльності

терористичних структур і стає субєктом їх прямих дій. По-перше, ця діяльність не потребує великих матеріальних або фінансових витрат, по-друге, вибухи та захоплення повітряних суден призводять до значних людських жертв і набувають неабиякого резонансу у ЗМІ. Це актуалізує проблему забезпечення безпеки на авіаційному транспорті і переводить її у суто практичну площину.

Аналіз сучасної динаміки і тенденцій міжнародного тероризму в цілому, а також багаточисельних його специфічних аспектів, дозволяють виокремити наступні категорії загроз щодо цивільної авіації:

- захоплення авіаційних транспортних засобів для утримання пасажирів у якості заручників. Метою є досягнення політичного, пропагандистського та психологічного ефекту (демонстрація сили, здійснення тиску на державні структури та суспільну думку; привертання максимальної уваги; виконання вимог, що висуваються). Формує перед державою складне завдання одночасного порятунку заручників та жорсткої протидії тероризму.

- захоплення авіаційних транспортних засобів для переміщення. Об'єктом дії стає повітряне судно як транспортний засіб, пасажири виступають у якості фактору, який забезпечує додаткові гарантії безпеки терористам. Метою є переміщення терористів з території, з якої виїзд для них заборонено, в інше географічне місце.

- захоплення авіаційних транспортних засобів для знищення. Об'єктом даної категорії виступає повітряне судно, яке виступає у якості засобу знищення заделегідь обраного наземного об'єкту. Пасажири виступають у якості фактору, що забезпечує додаткове зростання сумарної шкоди за результатами теракту.

- прямі дії проти авіаційних транспортних засобів. Об'єктами дії є повітряні судна, пасажири та екіпаж. Метою є руйнування транспортного засобу у повітрі для здійснення матеріальної, політичної та психологічної шкоди.

- прямі дії проти наземної інфраструктури. Об'єктами цієї категорії терактів є наземна інфраструктура цивільної авіації з аналогічної метою.

- периферійні категорії, до яких відносяться використання авіаційного транспорту у якості непрямого об'єкту терористичної діяльності (мається на увазі приховане транзитне переміщення або терористів, або певних заборонених речовин, зброї у тому числі, використовуючи або легалізовані, або підробні документи); використання авіаційного транспорту суб'єктами транснаціональної організації злочинності у якості засобу реалізації незаконної діяльності (тобто здійснення кримінальної діяльності через незаконні міграцію, оборот наркотичних речовин, грошовий трансферт, контрабанда зброї, культурних цінностей та ін.); а також силові дії на борту повітряного судна на основі девіантної або психічної поведінки певних осіб або окремих груп пасажирів [5].

Вважаємо важливим відзначити, що девіантна поведінка окремих осіб, які перебувають на борту, можуть за певних умов становити загрозу авіаційній безпеці. Це стосується дій небезпечних пасажирів, що проявляються у хуліганстві під впливом алкогольних або наркотичних речовин, психічно

неврівноважених осіб з суїцидальними схильностями. Але це так само стосується і працівників авіаційного транспорту. Так, 24 березня 2015 над муніципалітетом Пра-От-Блео (департамент Альпи Верхнього Провансу, Франція) зазнав катастрофи Airbus A320-211 бюджетної авіакомпанії Germanwings із 144 пасажирами і 6 членами екіпажу на борту, який виконував рейс з Барселони в Дюссельдорф. Літак був свідомо спрямований на скелі другим пілотом екіпажу Андреасом Лубіцем, який страждав психічними розладами. В цілому, ця подія продемонструвала певні недоліки системи психологічного контролю робітників авіаційного транспорту, недостатню ефективність роботи служби безпеки, що ставить під загрозу права і безпеку громадян. Людський фактор залишається досить вразливим елементом у системі авіаційної безпеки, що може бути використано міжнародним тероризмом.

Події 11 вересня 2001 р. У США продемонстрували світові новий рівень суїцидного тероризму та вразливість системи захисту цивільної авіації. Вперше авіаційний транспорт, керований терористами-смертниками, був використаний у якості боєвих засобів для знищення певних об'єктів. Такого роду заміщення відсутнього класу зброї іншими засобами свідчить про ведення асиметричних бойових дій.

Основним суб'єктом проявів суїцидного тероризму став децентралізований, організований за світовим принципом транснаціональний екстремістський рух. Ідеологи цього руху розробили політичну доктрину, яка обґрунтовує цілі й методи його діяльності. В її основі – радикальна інтерпретація «салафітських» ідей. Ідеологи екстремістів застосовують для возвеличення актів смертників низку пропагандистських прийомів: дегуманізація «ворога», звинувачення його у страхітливих злочинах, таємній змові, навішування ярликів; моральне виправдання вчиненого акту шляхетною, священною метою, а також особливими обставинами; зняття відповідальності з виконавця (він, мовляв, виконує волю Бога); тлумачення наслідків учиненого акту як однозначно позитивних (наприклад, стверджується, що не лише виконавці актів, але й випадкові невинні жертви потрапляють до раю).

Серед умов, що сприяють ескалації транснаціонального суїцидного тероризму, розширенню його соціальної бази, вчені визначають такі: збройні конфлікти, соціальна відчуженість молоді, низький рівень конфесійних знань у суспільстві, що на руку проповідникам «чистоти» віри. Провокують посилення радикальних настроїв мусульманської молоді й прояви ісламофобії, неповаги до релігійних почуттів, традицій мусульман, ігнорування культурного плюралізму («вестернізація», «євроцентризм»), поширені на Заході негативні стереотипи в уявленнях про іслам, упередженість в оцінках неоднорідного руху ісламського відродження, факти брутального порушення прав людини в «боротьбі з тероризмом» [6]. Практична відсутність можливості вести бойові дії з регулярними збройними силами розвинутих держав спонукає недержавні суб'єкти до ведення неконвенціональної (терористичної) війни.

Проблема міжнародного тероризму стала досить актуальною і для сучасного українського суспільства. Одним з проявів цього феномену стала

страшна подія 17 липня 2014 – збиття літака Boeing 777 біля Тореза Донецької області – авіаційна катастрофа рейсового пасажирського літака компанії Malaysia Airlines, внаслідок якої загинули всі пасажери та екіпаж (загалом 298 осіб). За даними американської і німецької розвідок, літак збили проросійські сепаратисти зенітним ракетним комплексом “Бук”. За кількістю жертв катастрофа Boeing 777 стала найбільшою в історії України і загалом у XXI столітті, якщо не враховувати терактів 11 вересня 2001 року. Збиття Боїнга спричинило нову хвилю міжнародних санкцій західних держав проти Росії. Чимало експертів вважають, що стало це «переломною точкою» у стосунках Росії з Сполученими Штатами, Європейським Союзом та їхніми союзниками.

Очевидно, що досить висока загроза у діяльності цивільної авіації має динамічний характер і потребує застосування відповідного набору заходів за ступенем зростання їх складності. Тому вдосконалення системи власної безпеки на авіаційному транспорті потребує комплексного підходу. По-перше, необхідне посилення жорсткості процедури придбання авіабiletів, реєстрації та досмотру пасажирів та грузів для нівелювання ступеня будь якої загрози; нарощування засобів технічного контролю та охорони об’єктів; формування ексклюзивної зони безпеки навколо аеропортів; професійна підготовка співробітників відомчих служб безпеки. По-друге, необхідно налагодити систему заходів попередження терористичних актів, у тому числі систему профайлінгу, та вдосконалення служби психологічного контролю членів екіпажу. Йдеться про створення бази даних потенційно небезпечних пасажирів та перевірку благонадійності льотного та технічного складу служби цивільної авіації. По – третє, необхідна координація зусиль та розширення взаємодії органів державної авіації та силових структур держави. На останнє відзначимо, що необхідне вдосконалення міжнародного правового механізму протидії “повітряному тероризму” для повноцінної взаємодії як держав у процесі боротьби з цим явищем, так і зацікавлених професійних структур на міжнародному та регіональному рівнях.

Висновки

Міжнародний тероризм набуває характеру однієї з глобальних проблем людства і загрожує світовому та внутрішньодержавному порядку, посягає на фундаментальні цінності людської цивілізації – право особистості на життя, свободу, власність. Проблема “повітряного тероризму” стає дуже актуальною у зв’язку з особливою вразливістю авіаційного транспорту, особливо у період глобалізації, невідомою складовою якої стала транспортна революція. Це потребує вдосконалення системи авіаційної безпеки та координації зусиль як міжнародних, так і регіональних організацій.

Список літератури

1. Михеев І.Р. Тероризм: поняття, відповідальність, попередження. [Електроний ресурс] / І.Р.Михеев – Режим доступу: <http://kiev-security.org.ua/box/4/123.shtml>
2. Відом. Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

3. Гуцало М.Г. Сучасний міжнародний тероризм як системне явище: тенденції, фактори, шляхи протидії. [Електроний ресурс] / М.Г.Гуцало. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/international/00294369_0.html
4. Горенштейн М. Терроризм – глобальная проблема современности. [Електроний ресурс] / М.Горенштейн. – Режим доступу: <http://www.proza.ru/2010/07/24/901>
5. Пашаев А.М. Арас Д.Э. Безопасность на авиационном транспорте транспорте: проблемы и перспективы. [Електроний ресурс] / А.М.Пашаев, Д.Э.Арас. – Режим доступу: http://ukrfin.com.ua/periskop_ukazatel_2_key_1079681681.shtml
6. Качур С. І. Суїцидний тероризм як транснаціональне соціально-політичне явище // Стратегічні пріоритети. – № 4 (13). – 2009. [Електроний ресурс] / С.І.Качур. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/2009_4-13.pdf